

OAZE MIRA U PUSTOŠIMA RATA: KONSTRUKTIVNI OTPOR NASILJU 1990-ih U LOKALNIM ZAJEDNICAMA GORSKOG KOTARA I TUZLE

Valentina Otmačić
Zagreb: Srednja Europa, 220 str.

Recenzija knjige
Zaprimljeno: 4. 5. 2026.
Prihvaćeno: 5. 5. 2026.

Dejan Jović

Redovni profesor u trajnom izboru
Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu
E-mail: dejan.jovic@fpzg.hr

Knjiga Valentine Otmačić *Oaze mira u pustošima rata: konstruktivni otpor nasilju 1990-ih u lokalnim zajednicama Gorskog kotara i Tuzle* jest prijevod godinu dana ranije (2025.) objavljene njezine knjige *Resisting Inter-Ethnic Violence. Community Approaches to Conflict Transformation in Croatia and Bosnia and Herzegovina*. Izdanje na engleskom jeziku objavio je Routledge, dio Taylor & Francis grupe, dok je hrvatsko izdanje (u prijevodu same autorice) objavila Srednja Europa, renomirani zagrebački izdavač. Knjiga je nastala na temelju doktorske disertacije koju je autorica 2018. obranila na Sveučilištu Bradford u Ujedinjenom Kraljevstvu. Autorica danas radi na Sveučilištu u Rijeci, gdje je zamjenica predstojnika Centra za studije mira i konflikata.

Radi se o važnoj, odlično napisanoj i uvjerljivo argumentiranoj knjizi iz područja studija mira, a time i (izbjegavanja) rata. Autorica se pita kako je bilo moguće da neki teritoriji koji su se našli usred ratnog vihora uspješno izbjegnu rat, ako ne u cijelosti, onda barem u velikoj mjeri. Kako se čak i u ratnim okolnostima može promovirati mir te time uspostaviti “oaze mira”? Radi se o pitanju koje je samo po sebi subverzivno jer se današnji poslijeratni narativi grade na tezi da je rat bilo nemoguće izbjeći i da ga nije ni trebalo izbjegavati budući da je, navodno, bio samo obrambeni, pravedan i oslobodilački. Nikad se, pritom, ne pitaju je li bilo moguće na miran način postići političke i druge ciljeve koje su smatrali opravdanima i važnima. Bili ti novi narativi pobjednički ili utemeljeni na ideji žrtvovanja, oni svaku priču o uspješnom izbjegavanju rata i žrtava smatraju problematičnom ili u najmanju ruku naivnom te je stoga ne ističu. One koji su izbjegavali izravno nasilje da bi obranili državu (ili naciju) smatraju izdajnicima ili, u najboljem slučaju, iluzionistima koji su se zanosili mirom u doba rata.

Dva slučaja kojima se Valentina Otmačić ovdje bavi su različiti. Gorski kotar je ruralna regija, a Tuzla je grad. U Gorskom kotaru – koji se u prošlosti nalazio na granici između dvaju imperija (Osmanskog i Austro-Ugarskog) – postojala je snažna vojna tradicija, dok je Tuzla bila više poznata po solani nego po ratništvu. Pa ipak, u oba slučaja lokalno stanovništvo, njihovi politički vođe i mediji, pa čak i vojne jedinice koje su se zatekle na tom teritoriju, pokazali su velik interes za očuvanje mira te

sposobnost da ignoriraju ili, čak u nekim slučajevima, direktno se suprotstave odlukama i naredbama državnog vrha koji ih je poticao na vojno djelovanje. Postojala je, naime, ideja o lokalnom, zavičajnom identitetu koja se gradila na pozitivnom odnosu prema multietničnosti, kao i na sjećanjima na zajedničku antifašističku borbu u Drugom svjetskom ratu koja se vodila unutar partizanskog pokreta, po sebi u velikoj mjeri multietničkog. To što u prethodnom ratu nije bilo većih epizoda međuetničkog nasilja u tim krajevima imalo je pozitivnog utjecaja na formiranje narativa o potrebi suradnje među ljudima različitih nacionalnosti.

Da bi se izbjeglo stvarno nasilje, autorica piše, treba prije svega izbjeći strukturno i kulturalno nasilje. U ova dva slučaja, lokalne su vlasti, koliko su mogle, sprječavale otpuštanja s posla ljudi manjinske nacionalne pripadnosti, njihovo isključivanje i diskriminiranje, koje je u novim okolnostima pada starog režima bila uobičajena praksa i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. One se nisu povele za separatističkim politikama koje su nezavisnost pokušale ostvariti ratom. Također, lokalni mediji (npr. radiostanice i lokalne novine) – barem najvažniji među njima, ne i svi – odbijaju koristiti uvredljiv i ponižavajući, prijeteći narativ prema pripadnicima tih zajednicama. To je u velikoj suprotnosti s tada dominirajućim trendovima korištenja državnih medija (pa i novih privatnih medija) kako bi se stvorila mržnja, proširio strah, a time i uspješnije mobiliziralo ljude za rat. U Gorskom kotaru lokalni su mediji govorili o tragičnim posljedicama rata, pri čemu su pod žrtvama smatrali sve građane, a ne samo one koji pripadaju dominantnoj (hrvatskoj) nacionalnosti. U Tuzli se razvila ideja “građanske opcije” koja se suprotstavlja nacionalističkim politikama u sva tri naroda te time čuva mir u gradu. U oba slučaja promovirao se antiratni narativ koji je rat kao takav označio kao glavnu prijetnju. Vodila se politika ljudske sigurnosti, a ne nacionalnih i državnih interesa koji se mogu (i moraju) ostvariti pod svaku cijenu, pa i pod cijenu rata i ljudskih žrtava.

Da bi ta politika uspjela, bila je potrebna vještina pregovaranja – u Gorskom kotaru s vojnim jedinicama JNA na početku rata – kako bi prevladale mirovne snage. U tome su se isticali pojedini lokalni političari, npr. Franjo Starčević, ali i vojni komandanti lokalnih vojnih jedinica, od kojih su neki kasnije bili osuđeni u Srbiji zbog neizvršavanja naređenja. Obje pregovaračke strane su radikalnim zagovornicima rata izgledale kao izdajničke. U oba slučaja, naročito u Tuzli, napadačke jedinice pokušavale su omesti mirovne ideje: u Tuzli je kritičan moment bilo stradanje tuzlanske omladine (“masakr na Kapiji”) 25. svibnja 1995. kad je granatiranjem ubijena 71 osoba, a 150 ih je bilo ranjeno. Međutim, čak ni taj užasan događaj – za kojeg je kasnije osuđen oficir Vojske Republike Srpske Novak Đukić – nije doveo do odbacivanja mirovne politike u Tuzli. Štoviše, 51 od 71 žrtve pokopana je na zajedničkom mjestu, u posebnoj aleji na tuzlanskom memorijalnom groblju Slana banja, bez obzira na njihove različite nacionalnost. Svi su tretirani kao žrtve ultranacionalističke i zločinačke politike, koje se svake godine komemorira posebnim danom sjećanja. Takve komemoracije za sve stradale danas su vrlo neuobičajene te predstavljaju neku vrstu otpora nacionalističkim interpretacijama prošlosti.

Međutim, i sama je autorica svjesna da su ova dva slučaja ipak “oaze”, tj. da se nisu ponovili na drugim mjestima. U nekim slučajevima, otpori ratu završili su tragično po njihove zagovornike. To je bio slučaj s Josipom Reichl-Kirom, Dmitrom Obradovićem, Srđanom Aleksićem, Tomom Buzovom – mirotvorcima koji su ubijeni kako bi se otvorio put ratu. Rat je bio, nažalost, državna politika. Međutim, slučajevi kao što su oni o kojima Otmačić piše pokazuju da on nije bio ni jedina ni

neizbježna opcija. Autorica kaže da je ključno bilo spriječiti nastanak “vrtloga nasilja”, dakle suprotstaviti se nasilju na samom početku, budući da bi mirotvorstvo bilo otežano da je na početku rata došlo do masovnog nasilja, čak i u krajevima koji su se željeli odupirati. Ta teza sasvim je u skladu s argumentom knjige Maxa Bergholza *Nasilje kao generativna sila* (Buybook, Sarajevo i Zagreb, 2018.) o “spiralni nasilja” u Gornjem Vakufu za vrijeme Drugog svjetskog rata. Jednom kad jedna strana započne nasilje na koje se odgovi protunasiljem pokreće se vrtlog koji čak ni umjereni zapovjednici vojnih formacija ne mogu prekinuti. Također, bilo je bitno spriječiti utjecaje ratobornih snaga koje bi dolazile izvan samog područja koje je postalo “oaza mira” te pokušale uznemiriti lokalne mirotvorce. Te snage mogu doći iz vrha države (autorica pokazuje tenzije između centralnih i lokalnih vlasti u oba slučaja), kao i iz susjednih područja, u kojima se vodi ratnička politika.

Jedan takav slučaj opisala je Tone Bringa u svojoj knjizi *Biti musliman na bosanski način: identitet i zajednica u jednom srednjobosanskom selu* (objavljenoj 1995. godine u američkom, a 2009. u hrvatsko-bosanskom izdanju). Bringa – naročito u dokumentarnom filmu koji je nastao za vrijeme njezinih antropoloških istraživanja u srednjoj Bosni (1993., pod naslovom *We are all neighbours*) – pokazuje kako su dvije obitelji, jedna muslimanska/bošnjačka i druga katolička/hrvatska, živjele dobrosusjedski i prijateljski, vjerujući da je nemoguće da išta poremeti njihov miran i skladan život. No, dolazak vojnika iz drugih krajeva koji su zauzeli njihovo selo mijenja i njihove međusobne odnose, a bošnjačku obitelj istjeruju iz sela. Umjesto narativa “nitko nas ne može posvađati” naknadno se uspostavlja narativ utemeljen na tezi “mi nikada i nismo mogli živjeti zajedno”. Umjesto obećanja da će jedni druge štiti i brinuti se, uspostavlja se narativ opravdanja istjerivanja jednih od strane drugih. Umjesto individualne odluke da se živi zajedno, promovira se naknadno politika etničke homogenizacije u kojoj se na drugoga više ne gleda kao na osobu nego kao na pripadnika nacije. To je i bio cilj takve izvanjske nasilne intervencije u miran normalan život. O toj sveopćoj “etniifikaciji” društva i politike uvjerljivo je pisala Mila Dragojević, jedna od recenzentica knjige Valentine Otmačić, u svojoj knjizi *Identitet u ratu – civilne žrtve u komparativnoj perspektivi*. Knjiga je objavljena 2019. u izdanju Cornell University Pressa, a u Hrvatskoj u izdanju Srednje Europe godinu dana kasnije.

Sve do danas, takvi se narativi pojavljuju u nacionalističkim interpretacijama prošlosti koje negiraju istinu i stvarnost, tvrdeći da se normalan miran život nije ni mogao dogoditi, premda je osobno iskustvo ljudi sasvim drukčije. No, osobna iskustva sada su potisnuta – i zabranjena – kako bi se rat opravdao, a mir pokazao kao iluzija i varka.

Knjiga Valentine Otmačić izvrstan je i važan doprinos historiografiji, ali i teorijama i analizama transformacije (tranzicije) iz rata u mir i iz mira u rat. Taj aspekt tranzicije bio je izrazito važan, ali je uglavnom zanemaren u literaturi o tranzicijama koje su se istodobno događale u Europi nakon 1989. Ona je oda miru, spomenik onima koji su se uspješno oduprli ratu u okolnostima koje nisu bile ni jednostavne ni lake. Mirotvorce danas malo tko slavi. Upravo suprotno, danas se slave ratni “heroji”, a komemoriraju se samo “naše” žrtve, gotovo nikad sve žrtve. Ova knjiga dovodi u pitanje danas dominantne narative o neizbježnosti rata, ne zanemarujući pritom moralne dileme koje su i sami mirotvorci imali, budući da se radilo o zemljama koje su doista bile suočene s nasiljem čiji je cilj bio pokoravanje ili čak i uništavanje manjih i slabijih, ali i svih onih koji su se odupirali nasilnoj dominaciji

onih koji su računali na to da mogu pobijediti u ratu. Posebno je važno isticanje strukturnih i kulturalnih aspekata koji potiču nasilje jer se time stvara zaključak da je potrebno odmah reagirati na njihovo pojavljivanje kako bi se spriječilo ono što autorica naziva izravnim (fizičkim) nasiljem. Svatko tko želi više saznati o tome kako nastaje rat, kao i kako se i unutar samog rata mogu barem ublažiti ako ne i spriječiti sve njegove tragične posljedice, imat će koristi od čitanja ove knjige.